

УДК 339.92(73:497.1)"1918/1926"(093.2)
339:061.2(73)"1918/1926"(093.2)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2022.1.dji.13-42>

Оригинални научни рад

Примљен: 16. 8. 2021.

Прихваћен: 18. 2. 2022.

Весна БИКАНОВИЋ

Институт за новију историју Србије, Београд

vesnad286@gmail.com

**„Где су паре?“ О једном покушају успостављања економске
сарадње између Сједињених Америчких Држава
и Краљевине СХС***

АПСТРАКТ: Рад се бави оснивањем и радом Првог Американско-Југословенског извозно-увозног удружења из Чикага, које је основано у циљу економског повезивања српске, односно југословенске државе и САД-а. Предмет анализе су појава нових тенденција у перцепцији економског развоја, важност и домети личне иницијативе, економски прагматизам и идеолошки садржаји који су пратили настанак Удружења, изазови у његовом функционисању, место српске/југословенске државе у процесу настанка и рада овог акционарског друштва. Истраживање је засновано на архивској грађи похрањеној у Архиву Југославије и Државном архиву Србије, на периодици и литератури.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Прво Американско-Југословенско извозно-увозно удружење, Јован Милошевић, исељеници, рудник Венчац, Сједињене Америчке Државе, Краљевина Србија, југословенска држава

У београдском дневном листу *Политика*, у рубрици Међу нама, 13. септембра 1926. објављено је писмо са насловом „Где су паре?“ Ту су изнете тврдње о једном пословном подухвату који су иницирали појединци из Краљевине СХС а који је резултирао преваром југосло-

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години бр. 451-03-68/2022-14/200016 од 4. 2. 2022.

венских исељеника у Америци.¹ Иако је објављено тек на шестој страни новина, писмо је убрзо привукло пажњу највиших политичких тела у југословенској држави и покренуло низ активности унутар државног апарата у правцу добијања тачних информација и прецизирања места и одговорности државе у овој афери. Увидом у садржај писма, занимање државних институција постаје јасније. Наиме, у објављеном прилогу пренето је реаговање југословенског исељеника са Аљаске Петра В. Самарџића, који је указао на превару над исељеницима коју је извео Јован Милошевић, југословенски трговац и пословни човек. Оно што је ову исповест чинило озбиљном и учинило да она не остане само још један у низу сличних случајева материјалних злоупотреба на рачун исељеника у Америци, било је указивање на везе државних власти са активностима Милошевића. Према Самарџићу, непосредно по окончању рата Јован Милошевић је у Америци радио на сакупљању државног зајма, имао је „исправне карте од стране наше владе“ као доказ да је у Америку дошао „упућен од стране државних власти [...] да купи слободни државни зајам“. Осећање „родољубља“ навело је исељенике да учествују у овом подухвату који их је на крају коштао изгубљеног новца. Аутор писма, који је пренео сведочење Петра Самарџића, закључио је: „Зато би било право да и надлежни мало мрдну прстом и извиде где су паре.“²

Путем рубрике у *Политици* југословенска и српска јавност имала је прилику да се упозна са једном афером која је трајала већ неколико година на тлу Америке преливајући се и на простор југословенске државе. У центру пажње налазило се Прво Американско-Југословенско извозно-увозно удружење (First American-Yugoslav Export-import Corporation) основано 1918. године у Чикагу са намером да унапреди трговинске односе Краљевине Србије, односно југословенске државе и САД-а, и обезбеди добит оснивачима Удружења.³ У овај подухват били су укључени пословни људи из Србије,

1 „Где су паре?“, *Политика*, 13. 9. 1926, 6.

2 И даље: „Јер доста су била варања и експлоатисања сиромашних и лаковерних наших исељеника. Доста су они изгубили и у 'краховима' неких угледних банака. Треба једном престати с тиме. Где су паре?“ Потписник овог прилога остао је анониман, оставио је уместо имена само слово З. „Где су паре?“, *Политика*, 13. 9. 1926, 6.

3 Кратак приказ деловања Јована Милошевића у Америци, као и рада Удружења дао је историчар Момчило Митровић у радовима посвећеним историјату рудника Венчац у Србији. Момчило Митровић, „Развој рудника Венчац 1881–1981.

појединци из редова југословенског исељеништва у Америци, а посредно и српска односно југословенска држава. Као активни привредни субјект Удружење је деловало од 1918. до 1920. године, односно формално до 1926. када је одлуком суда у Чикагу престало да постоји као „узакоњено тело“.

Упркос његовом кратком трајању, праћење рада Удружења и последица које су из тога проистекле током међуратног периода, са истраживачког аспекта је занимљиво и вредно пажње из више разлога. У првом реду оно је важно у контексту разумевања односа југословенске државе и исељеничке заједнице.⁴ Показаће се да је пословни подухват који је требало да дâ импулс економском повезивању Сједињених Држава и Краљевине СХС, као и исељеника и нове југословенске државе, постао извором компромитовања државе са видљивим последицама по њене односе са исељеничком заједницом на тлу Америке. С друге стране, и поред тешкоћа које су пратиле овај пословни покушај, предузете активности учиниле су видљивим нове тенденције и размишљања условљена исходима рата, али и перцепцијом новог времена унутар српске, односно југословенске државе. Препознате су нове могућности ангажовања којим би се искорачило изван оквира традиционалних простора економске па и сваке друге сарадње. Такође, снага и домет личне иницијативе, као и потенцијални значај исељеничке заједнице у преошћавању постојећих искуствених и просторних ограничења у реализацији сваковрсних интереса нове државе, постају јаснији праћењем овог и сличних подухвата и онда када су коначни исходи били супротни од оних очекиваних и жељених.

Мајдан на Венчацу“, *Токови револуције* 1/1984, 355–455; Момчило Митровић, *Венчац: 1881–1981*, (Аранђеловац: Напредак, 1985).

4 О југословенској исељеничкој политици и о односима југословенске државе и исељеника на простору Северне Америке видети: Vesna Đikanović, *Iseljavanje u Sjedinjene Američke Države. Jugoslovensko iskustvo 1918–1941*, (Beograd: INIS, 2012); Aleksandar R. Miletić, *Journey under Surveillance, The Overseas Emigration Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Global Context, 1918–1928*, (Berlin: London, 2012); Ulf Brunnbauer, *Globalizing Southeastern Europe. Emigrants, America, and the State since the Late Nineteenth Century*, (Lanham: Lexington Books, 2016); Vesna Š. Đikanović, „Iseljenici u Severnoj Americi i jugoslovenska država 1918–1945“, (doktorska disertacija, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Odeljenje za istoriju, 2016).

Привредна сарадња са САД-ом – Удружење као израз нових тенденција

У годинама Првог светског рата, Сједињене Америчке Државе заузеле су истакнуто место у пружању хуманитарне помоћи српској држави и народу.⁵ Из угла српског и југословенског фактора Америка постаје и место тражења политичке подршке за реализацију идеје стварања нове југословенске државе. У том смислу ослонац је представљало и бројно исељеништво југословенског порекла које је живело на тлу САД-а.⁶ Ангажовањем појединаца и мисија са задацима хуманитарног, политичког и војног карактера,⁷ затим и успостављањем институционалних веза са званичном Америком⁸ постављала се основа за реализацију непосредних потреба као последице ратних дешавања, као и будућих интереса. Сједињене Државе постају и простор активног рада, истина ограниченог опсега, у покушају давања

-
- 5 О америчкој помоћи током Првог светског рата видети и: Ubavka Ostojić Fejić, „Misija Rokfelerove fondacije u Srbiji 1915–1916 god.“, *Naučni skup: Srbija 1916. godine*, ur. Slavenko Terzić, (Beograd: Istorijski institut, 1982); Ubavka Ostojić Fejić, *Сједињене Америчке Државе и Србија 1914–1918*, (Београд: Институт за савремену историју, 1994); Ubavka Ostojić Fejić, „Америчка хуманитарна делатност у Србији током Првог светског рата“, *Историјски часопис*, књ. 39 (1992), 199–206; Ljubinka Trgovčević, „Mabel Grujić – An American in Serbia Contribution on Her Humanitarian Work during the World War One“, *125 Years of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, ed. Ljubinka Trgovčević, (Beograd: Faculty of Political Science, 2008), 311–325; Biljana Vučetić, „Sestras Americana – америчке медицинске сестре у Србији у I светском рату“, *Istorijski časopis* 67 (2018), 339–355; Biljana Vučetić, „Warm Neutrality: Some Aspects of American Humanitarian Work in Serbia 1914–1916“, *Al fonte: La Grande Guerra fra interventismo cronaca e soccorso*, (Roma, 2018), 101–122.
- 6 О томе видети: Milada Paulova, *Jugoslavenski odbor (povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914.–1918*, (Zagreb: Prosvjetna nakladna zadruga, 1925); Ivan Čizmić, *Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918*, (Zagreb: Sveučilište, Institut za hrvatsku povijest, 1974).
- 7 У САД су током ратних година упућене нпр. војна мисија коју је предводио Милан Прибићевић, те мисија српске владе на челу са Миленком Веснићем. Такође у циљу прикупљања хуманитарне помоћи у Америку су упућене испред Црвеног крста Јелена Лозанић и Мејбел Грујић. Јелена Лозанић Фротингам, *Добротворна мисија за Србију у I светском рату. Писма из Америке и Канаде 1915–1920*, (Београд: Удружење носилаца Албанске споменице, 1970); Ostojić Fejić, *Сједињене Америчке Државе и Србија*, 61–78; Slavica Popović Filipović, „Iz postojbine Javora“, *Kanadsko-britanska medicinska i humanitarna pomoć Srbiji u Prvom svetskom ratu*, (Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 2013), 308–311.
- 8 У Вашингтону је 1917. отворено српско посланство. За првог посланика именован је Љубомир Михаиловић. Ostojić Fejić, *Сједињене Америчке Државе и Србија*, 80.

импулса развоју економских односа у послератним годинама.⁹ У тренуцима када се српска држава налазила под окупацијом а српска влада и краљ били у избеглиштву на Крфу, приступило се оснивању Повлашћених краљевских српских трговачких агенција „у циљу вапостављања и развијања трговачких веза Србије и иностранства“.¹⁰ Основане су агенције у Европи, Африци, Азији. Такође, српска влада је донела одлуку о оснивању две агенције у САД-у, у Њујорку и Чикагу, 1917. године.¹¹ Маја 1918. донета је одлука о именовању привредног делегата при Посланству у Вашингтону који је требало да посредује у обезбеђивању америчке помоћи у првом реду за развој српске пољопривреде.¹² Интерес за економско повезивање манифестовао се и кроз друге иницијативе које су долазиле са обе стране океана. Оне су у првом реду излазиле у сусрет потребама српске односно југословенске државе у послератном времену. Пружање техничке и стручне подршке америчких привредних стручњака,¹³ предузимање корака у

9 Остојић Фејић, *Сједињене Америчке Државе и Србија*, 91–99.

10 Предвиђено је оснивање агенција у важнијим трговачким и финансијским средиштима. Шеф агенције је био задужен, између осталог, да ради на поспешивању и олакшавању привредне сарадње Србије и других држава, у првом реду обезбеђивањем информација о привредним приликама и условима рада у земљи постављења. За своје услуге, према Правилнику из 1917, добијали су субвенције. У САД-у оне су износиле 200 долара месечно и исплаћиване су тромесечно. Архив Југославије (АЈ), Министарство иностраних послова Краљевине Југославије - конзуларно привредно одељење (334), фасцикла 497, Правилник о повлашћеним трговинским агенцијама у иностранству, Крф, 1928; Државни архив Србије (АС), Министарство иностраних дела (МИД), Посланство у Вашингтону (ПС, Вш), 1917, фасцикла 1, Но 502, Посланство у Вашингтону за Министарство народне привреде, 10. август 1917.

11 АС, МИД, ПС, Вш, 1917, ф. 1, Ацо Деспић, шеф Краљевске српске трговинске агенције у Њујорку за Краљевско српско посланство у Вашингтону, 26. новембар 1917; АС, МИД, ПС, Вш, 1918, ф. 1, Посланство у Вашингтону за Генерални конзулат у Њујорку, 27. март 1918. - Одлука о оснивању агенције у Њујорку донета је 10. јуна 1917. решењем Министарског савета. Истим решењем за шефа агенције именован је Ацо Деспић. АС, МИД, ПС, Вш, 1917, ф. 1, бр. 5947, Крф, 10. јун 1917.

12 Акцнат је стављен на рад за добијање државне али и приватне помоћи у САД-у, у циљу осигуравања пољопривредног оруђа и средстава за производњу неопходних за обнову Србије. Од делегата се очекивало да ради и на стварању услова за школовање српских ђака на америчким пољопривредним школама, за стицање практичних знања на фармама и у предузећима и сл. АС, МИД, ПС, Вш, ф. 1, Упутства за рад делегата Министра народне привреде у Вашингтону, без датума.

13 Vesna Aleksić, „Mission impossible of American Experts in Serbia 1919–1920“, *125th Anniversary of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, ed. Ljubinka Trgovčević, (Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Political Sciences,

правцу добијања зајмова и кредита као подстицај обнови и будућем економском развоју југословенске државе, биле су неке од сфера сарадње економског карактера са различитим исходима.¹⁴

Нове могућности за економску сарадњу Сједињених Америчких Држава и југословенске државе нису препознате само у редовима званичних државних структура. Са обе стране океана, у првом реду код југословенске исељеничке заједнице у Америци, уочена је прилика за остварење брзе и лаке зараде. Успостављање слободе кретања након окончања ратних сукоба,¹⁵ самим тим и могућности повратка исељеника у домовину, континуитет слања новчаних или робних пошилки, замена валута Сједињених Држава или Аустроугарске монархије за валуту нове југословенске државе отворили су простор за низ пословних иницијатива, али једнако тако и за мноштво махинација и превара.¹⁶

2008), 103–119; Vesna Aleksić, „Ameriška tehniška misija v Kraljevini SHS 1919–1920“, *Prispevki za novejšo zgodovino* 1/2008, (Ljubljana), 29–42.

- 14 Помиње се и иницијатива Српске војно-економске дирекције упућена америчкој Трговачкој комори за помагање „трговачко занатлијских веза“ између Србије и САД-а, односно, дирекција је основана између осталог у циљу „стварања трајних и међусобно корисних трговачких веза са савезничким земљама“. АС, МИД, Пс, Вш, 1917, ф. 1, Посланик за Краљевску српску трговачку агенцију, Њујорк, 27. август 1917. О економским односима Сједињених Америчких Држава и југословенске државе у међуратном периоду видети: Linda Killen, „Ekonomske interese SAD u Jugoslaviji između dva svjetska rata“, *Istorija XX veka* 1–2/1986, 43–66; Бобан Марјановић, „Финансијски односи Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Сједињених Америчких Држава 1919–1925. године“, (мастер рад, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, 2019). О различитим аспектима односа југословенске државе и САД-а у међуратном периоду видети и: Наташа Милићевић, „Југословенско-амерички односи у предвечерје Другог светског рата“, *Војноисторијски гласник* 2/2008, 130–148; Небојша Ђокић, „Војнотехничка сарадња Краљевине Југославије и САД-а“, *Токови историје* 1–2/2009, 129–162; *Југословенско-амерички односи 1918–1945*, зборник докумената, прир. Предраг Крејић, Митар Тодоровић, (Београд: Архив Југославије, 2015); Vladan Jovanović, „Jugoslovensko-američka oprijumska saradnja 1929.–1941“, *Časopis za suvremenu povijest* 1/2018, 35–65.
- 15 Ова обновљена слобода кретања није била апсолутна. Врло брзо након окончања рата америчке власти су увеле нове рестриктивне имиграционе законе који су ограничили број усељеника на годишњем нивоу. Сједињене Државе нису биле усамљене у покушају ограничавања броја нових имиграната те су сличне законе рестриктивне природе увеле и неке друге земље попут Аустралије, Мексика и др.
- 16 Божидар Пурић, некадашњи југословенски дипломата у САД-у, приметио је да су после рата у Америци „ницеле као печурке“ различите агенције, акционарска друштва која су се бавила продајом карата за превоз путника, вршила замену долара за динаре. Такође, оснивана су друштва за трговину са Краљеви-

Међу онима који су кренули путем успостављања привредних веза између САД-а и Краљевине Србије, односно југословенске државе налазио се и Јован Милошевић, пословни човек из Србије, власник рудника Венчац код Аранђеловца.¹⁷ Његово дотадашње пословно искуство, по свему судећи, препоручило га је српској влади као особу од поверења па је тако решењем министра народне привреде од 21. септембра 1917. он постављен за шефа Повлашћене Краљевске Трговачке Агенције у Чикагу.¹⁸ Агенција је отворена тек 1. априла 1918. године.¹⁹ Да се деловање Јована Милошевића у Америци неће ограничити само на улогу званичног представника Краљевине Србије, постало је јасно свега неколико месеци од отварања канцеларије у Чикагу. Наиме, он је у лето 1918. иницирао оснивање једног трговачког друштва које би повезало САД и српску затим и југословенску државу са циљем поспешивања трговачких односа две земље.²⁰ Убрзо је

ном СХС у намери развијања индустрије у старој домовини. Пурић закључује: „Вероватно да су сви они имали добре намере, да је посао пошао добро, или да су они били способни за њега, што није био случај.“ Божидар Пурић, *Биографија Боже Ранковића: допринос историји српског исељеништва у Северној Америци*, (Минхен: Искра, 1963), 153. Међу онима који су желели да дају допринос економској сарадњи САД-а и Краљевине СХС био је и Михајло Пупин. Српски научник и бивши српски конзул у Њујорку, у сарадњи са Божом Ранковићем, исељеником и власником листа *Српски дневник*, основао је 1920. Српско-америчку банку у Београду. Пурић, *н. д.*, 154.

- 17 Јован Милошевић (1870–1935?) рођен је у Бањалуци, школовао се у Бечу, где је завршио Трговачку академију. Као трговац радио је у Трсту и тамо се бавио увозом производа из Јужне и Централне Америке које је затим пласирао на тржишта Босне и Херцеговине и Хрватске. Након доласка у Србију постаје власник рудника Венчац. За време рата напушта Србију и у својству српског трговачког агента одлази у САД 1917. године. АЈ, 414 (Генерални конзулат у Чикагу) фасцикла 5, Јован Милошевић, Шеф Краљевске Српске Трговинске Агенције у Чикагу; Митровић, „Развој рудника Венчац“, 365.
- 18 АС, МИД, Пс, Вш, 1918, ф. 1, Но. 591, Министарство за Посланство у Вашингтону, са Крфа, 26. фебруар 1918. - Приликом тражења потврде о именовању, Јован Милошевић као датум именовања наводи 4. новембар 1917. Исти датум је навео и српски посланик у Вашингтону у потврди коју је издао Милошевићу. АС, ПВ, 1918, ф. 1, Јован Милошевић за Посланство у Вашингтону, 24. фебруар 1918; АС, МИД, ПС, Вш, 1918, ф. 1, Но 193, Certificate, 4. март 1918. Тачније, Милошевић је одређен као особа која ће ову агенцију основати. АЈ, 414-5, Извештај Радоја Јанковића, конзула у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928.
- 19 АС, МИД, Пс, Вш, 1918, ф. 1, Јован Милошевић за Посланство у Вашингтону, 1. април 1918.
- 20 Маја 1918. године, Милошевић је писао српском посланству у Вашингтону тражећи сусрет са послаником да би говорио „о једном важном послу“. АС, МИД, Пс, Вш, 1918, ф. 1, Јован Милошевић за посланство у Вашингтону, 30. мај 1918. У

ова иницијатива преточена у реалност, упркос извесној уздржаности српског посланства.²¹ Уз одобрење америчке савезне државе Илиној (Илиноис, Illinois) дошло је до оснивања Првог Американско-Југословенско извозно-увозног удружења 19. септембра 1918. у Чикагу.²² Може се рећи да се радило о пословном подухвату који је попримио обриси транснационалног карактера. Тако су у сам процес оснивања, а затим и управљања Удружењем били укључени појединци из Србије и из Сједињених Држава (готово искључиво из редова југословенског исељеништва у Америци). Међу водећим личностима Удружења у првој години оснивања су се налазили, поред Јована Милошевића, и трговац Иван Лакић, такође из Србије, исељеник хрватског порекла Анте Бјанкини, словеначки исељеник Иван Кушар (John Kushar) и исељеник српског порекла Милан Савић-Ресавац.²³ Као акционар, затим и годину дана касније као члан управе Удружења, укључен је и амерички пословни човек из Чикага Вилис Е. Греј (Willis E. Gray). Радило се, бар у намерама, о амбициозно замишљеном подухвату. Планиран је извоз робе на европски континент, у првом реду у Србију и остале југословенске крајеве, увоз робе и закључивање трговинских уговора. Упркос примарној идеји да се подстакне привредни развој српске, затим и југословенске државе кроз успостављање трговачких веза са САД-ом, није се остало само на томе. Планирано је ширење пословних активности широм Европе путем оснивања подружница у европским градовима. Иако се радило о приватној иницијативи и приватном пословном подухвату, нови правац економског повезивања, како се истицало, био је и израз препознатих интереса саме југословенске државе. У ствари, радило се о логичном наставку већ

писму посланству од 6. јуна, Милошевић каже: „Моја двадесето годишња трговачка пракса у Трсту као великог трговца, тргујући са Америком а данас упознавајући овдашње прилике и околности код нашег и осталог славенског елемента, дале су ми повода да приђем оснивању једног трговачког Удружења (...) мишљење код нашег народа је за ову установу и готовост је туј.“ АС, МИД, Пс, Вш, 1918, ф. 1, Јован Милошевић за Краљевско посланство у Вашингтону, 6. јун 1918.

- 21 У писму Посланства Милошевићу поздравља се идеја оснивања удружења. Ипак је „организовање ма каквог удружења за сада прерано пошто оно не би имало могућности да ради са Србијом“. АС, ПВ, 1918, ф. 1, Секретар по наредби Посланика за Ј. Милошевића, 11. јун 1918.
- 22 АЈ, 414-5, Порука Удружења потенцијалним улагачима, Чикаго 1918; АЈ, 414-5, 2243, Предмет: Подаци о Првом американском југословенском извозном и увозном друштву са седиштем у Чикагу, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство иностраних послова, 4. мај 1933.
- 23 АЈ, 414-5, Порука Удружења потенцијалним улагачима, Чикаго 1918.

постојећих тежњи изражених кроз оснивање привредних агенција у Америци. Године рата и непријатељства која су продубљена, захтевала су нова савезништва, али не само она политичка. Управо је САД требало да заузме место старих трговачких и економских партнера, односно „Америка ће бити за Србију и југословенску краљевину оно што су биле Аустрија и Немачка“.²⁴

Подршка раду Удружења тражена је првенствено од југословенске исељеничке заједнице у Америци, од које су очекивана конкретна материјална улагања. Наиме, организовано као акционарско друштво са капиталом од 250.000 долара, Удружење је подстицало упис акција међу југословенским исељеницима. Сигурност улагања гарантовали су, према речима оснивача, ауторитет и потврђена пословна способност Јована Милошевића, који је био „опробани и дугогодишњи трговац у Трсту са богатом праксом европејских највећих пијаца“.²⁵ Указивано је и на постојећу привредну атмосферу и увиђане су могућности за пословање.²⁶ Како су уверавали представници овог акционарског друштва, Удружење „има своје извјесне повластице у великој Држави нашој“.²⁷ Свакако да је један од најважнијих аргумената у прилог поузданости његовог рада била чињеница да му се на челу налазила особа која је уживала поверење српске државе управо у сфери развоја привредних односа са Сједињеним Државама. Име Краљевине Србије, односно углед који је имала и на простору САД-а у годинама рата стварали су осећај сигурности и поузданости, те је везивање за српску државу само по себи могло бити снажна препорука и за појединце који сем овог „капитала“ нису располагали другим референцама које би их препоручиле њима непознатој средини. Чини се да су Милошевић и остали покретачи друштва тога

24 АЈ, 414-5, FAYEIS потенцијалним улагачима Чикаго 1918.

25 Такође, истицани су добри контакти које је Милошевић имао у свету трговине и индустрије. АЈ, 414-5, FAYEIS потенцијалним улагачима Чикаго 1918.

26 Причало се да се у Удружењу налазе способни људи „са дугогодишњим трговачким искуством“ којима су привредне потребе југословенске државе познате. Посебно је наглашено да се на челу Удружења налази Ј. Милошевић „Шеф трговинске агенције“ Краљевине СХС у Чикагу. АЈ, 414-5, Осигурана будућност и напредак Првог Америчко Југословенског извозног и увозног удружења у Чикагу, без датума.

27 АЈ, 414-5, Осигурана будућност и напредак Првог Америчко Југословенског извозног и увозног удружења у Чикагу, без датума. - Анте Бјанкини је упутио позив хрватским исељеницима да не пропусте „ту уносну прилику“. Истакао је да је удружење на чијем челу се налазио „познати трговац“ Јован Милошевић „солидно предузеће под контролом америчких власти“. АЈ, 414-5, Писмо Анта Бјанкинија за југословенске исељенике у САД, 26. вељаче 1919.

били свесни, те нису пропуштали прилику да истакну ову чињеницу у јавним обраћањима потенцијалним улагачима и акционарима. Тиме је заправо имплицирано да ново удружење доноси својеврсни континуитет рада српске трговачке агенције. Како је Милошевић истакао, југословенска држава се спремила за трговину „која ће бити огромнија него икада што је била, те стога ради основала је трговачку агенцију у Чикагу и мене је именovala и послала овамо за шефа исте“. Упознавши се са приликама у Америци, он је затим дошао до уверења о потреби оснивања удружења.²⁸ Повезаност државе и новог удружења додатно је потврђена тиме што је Милошевић преузео његове акције у вредности од 125.000 долара „као противвредност за продају Краљевске Трговачке Агенције“. Односно, како је он то приказао исељеничкој јавности, сви државни уговори и пласмани у Америци морали су ићи преко агенције, а са оснивањем Удружења агенција је „постала својина друштва“.²⁹ Извесно упориште у овим тврдњама Милошевић је имао у поступцима српске владе. Наиме, Министарство народне привреде Краљевине Србије одобрило је оснивање овог друштва.³⁰ Такође, одлуком Министарског савета Краљевине Србије од 11. октобра 1918. одобрен је кредит у износу од 200.000 долара за набавку канцеларијског материјала у САД-у. Ову набавку требало је да спроведу др Велимир Стојковић и Јован Милошевић „наш трговачки агент“.³¹ Била је јасна Милошевићева намера да ово именовање искористи за промоцију новооснованог удружења. У писму Стојковићу он предлаже да се набавка огласи путем америчке и исељеничке штампе „како би наш народ видио да снабдевање Србије отпочима и тиме учинио нужну рекламу и за ово трговачко Удружење по мени покренуто код његових Акционара“.³² С

28 АЈ, 414-5, Говор господина Јована Милошевића упућен Југословенима у Америци, без датума.

29 АЈ, 414-5, 2243, Предмет: Подаци о Првом американском југословенском извозном и увозном друштву са седиштем у Чикагу, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство иностраних послова, 4. мај 1933.

30 АС, МИД, Пс, Вш, 1918, ф. 1, Но 4243, Телеграм Министарства народне привреде за посланство Србије у Вашингтону, са Крфа 20. октобар 1918.

31 Ова одлука Министарског савета донета је на Крфу, где се српска влада још увек налазила. Велимир Стојковић именован је за привредног делегата при Посланству у Вашингтону одлуком Министарског савета од 2. маја 1918. АС, ПВ, 1918, ф. 1, П. Бр. 1101, 22. јун 1918.

32 АС, МИД, Пс, Вш, 1918, ф. 1, Писмо Ј. Милошевића за В. Стојковића, 19. децембар 1918. - Ова врста промоције, по Милошевићу, није се могла лоше протумачити. Како је закључио: „мој приватан посао се рекламира сам“. Дугогодишњи и исправан рад, али и указано поверење српске државе стајали су иза њега: „Па

друге стране, српско посланство у Вашингтону је, октобра 1918. године, дало подршку Милошевићу, уз упозорење да не користи име Српске трговачке агенције „пошто влада не жели да се чини да она води трговачке послове“ (because the Government does not wish to appear as conducting a merchandise business).³³

Оснивачи Удружења представили су куповину акција као мудро улагање, али и као чин патриотизма. Наиме, друштво је било, како се у извештају са акционарске скупштине истицало, први трговачки и економски покрет народа Краљевине СХС.³⁴ Како је приметио Милошевић, југословенски народи су се политички ујединили „а сада долази трговачки да се организујемо и окупимо“ као услов за даљи напредак. Према његовим речима, од Удружења се очекивала велика финансијска али и „национална корист“ кроз пружање материјалне и моралне помоћи новој југословенској држави.³⁵ Анте Бјанкини, један од оснивача Удружења, поручио је хрватским исељеницима да се ради о подухвату „народа“ а у „корист господарственог и трговачког подизања наше нове државе: Срба, Хрвата, Словенаца“. Сви који верују у „мисао народног јединства“, тврдио је Бјанкини, морају га подупрети и морално и материјално „јер тиме диже углед економски нашег народа у туђини, и показује вјеру у нашој новоустановљеној Краљевини“.³⁶ Такође, успех акционарског друштва обезбедио би успех самој југословенској исељеничкој заједници. Кроз развој једног успешног предузећа, југословенски исељеник би се издигао из позиције простог радника који физичким радом доприноси развоју Америке и постао би носилац привредних подухвата и развоја свет-

да се користим рекламирајући и са државним пословима, тиме српска држава нема никакову штету да претрпи, него на против, постојећи српска трговачка јака организација овде или банка, сама држава треба да подупире и препоручује, јер служе српској трговини, српском народу па и самој држави на економском и трговачком пољу, дакле не смеје бити срамота своје подупирати и препоручивати, а срамота би била протежирати индиректно или директно странце.“ АС, МИД, Пс, Вш, 1918, ф. 1, Писмо Ј. Милошевића В. Стојковићу, 24. децембар 1918.

33 АЈ, 414-5, Но 1222, Copy, dr. George Todorovich, secretary, by order of Ambassador, 4. october 1918.

34 АЈ, 414-5, ФАЈЕИС, Акционарска скупштина 23. фебруар 1919.

35 АЈ, 414-5, Говор господина Јована Милошевића упућен Југословенима у Америци, без датума.

36 АЈ, 414-5, Писмо Анта Бјанкинија за југословенске исељенике у САД, 26. вељаче 1919.

ске трговине и индустрије.³⁷ Подршком раду Удружења поручено је: „подићи ћемо се материјално, национално па и културно“.³⁸ Дугорочно, истицала се могућност образовања слоја младих способних трговаца у редовима југословенског исељеништва. Стога „треба сваки честити Хрват, Србин и Словенац да узме без одлагања јаког материјалног учешћа са уписом дионица овог Удружења“. Коначно, будућим улагачима гарантовала се и сигурност улога, односно губитак је био „апсолутно искључен“.³⁹

Пошто су испуњени законски услови, Удружење је формално започело са радом 19. септембра 1918. године. Друштво је располагало оснивачким капиталом у износу од 250.000 долара са отвореним уписом за још 250.000 долара уз дозволу америчких власти.⁴⁰ Прва акционарска скупштина одржана је 23. фебруара 1919. у Чикагу, у присуству 120 акционара и педесет гостију. Јован Милошевић је образложио значај рада и постојања оваквог привредног субјекта. До фебруара исте године је, према извештају надзорног одбора Удружења, уписано 6.832 акције у вредности од 85.400 долара. Током одржавања прве скупштине акционара продато је, за свега сат времена, још 2.600 акција у вредности од 32.500 долара. Између осталих, адвокат и трговац Лазар В. Шарић, поред већ купљених 100, купио је још 1.000 акција на фебруарском састанку. Исто је учинио и Ристо Шутић из Чикага, који је уз 50, купио још 100 акција, док је један од главних Милошевићевих сарадника Иван Лакић уписао 500 акција у вредности од 6.250 долара.⁴¹ Након овако добрих резултата,

37 Стварањем Удружења „наш Народ и наш досељеник ступа у једну нову фазу свога живота, фазу свјетске трговине и индустрије“. АЈ, 414-5, Говор господина Јована Милошевића упућен Југословенима у Америци, без датума.

38 АЈ, 414-5, Осигурана будућност и напредак Првог Америчко Југословенског извозног и увозног удружења у Чикагу, без датума.

39 Посебно је том приликом наглашено да Удружење нема политичко или партијско обележје. АЈ, 414-5, Осигурана будућност и напредак Првог Америчко Југословенског извозног и увозног удружења у Чикагу, без датума.

40 Уз дозволу власти државе Илиној (Illinois) одобрено је повећање капитала удружења на 500.000 долара. Уписиване су две врсте акција: префериране и обичне. Вредност преферираних акција износила је 25 долара и укупан број ових акција био је 10.000. Почетна вредност тзв. обичних акција била је 10 долара по акцији. Понуђено је укупно 25.000 обичних акција заинтересованим купцима. АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Радоје Јанковић, конзул у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928.

41 Акције су овом приликом уписали и трговац из Питсбурга Душан Ботић, индустријалац из Чикага Сотир Аранђеловић и др. АЈ, 414-5, Извештај са акционарске скупштине Удружења 23. фебруар 1919.

као и на основу извештаја о пословима које је Удружење обезбедило, на скупштини је донета одлука да се цена акција повећа на 17,50 долара. Додатни ауторитет раду Удружења дао је извештај надзорног одбора објављен дан након одржавања фебруарске скупштине. Указивало се на потпуну исправност пословних књига, као и стања у банци. Како су чланови овог одбора закључили, све су нашли „у најбољем реду“.⁴² Додатну сигурност уливала је чињеница да су се међу представницима надзорног одбора налазили управо акционари овог удружења.

На главној скупштина акционара 23. јуна 1919. потврђен је почетни капитал од 250.000 долара, уз закључак да је сав капитал „уписан“.⁴³ Међународни карактер Удружења, а посредно и поузданост његовог рада потврђени су укључивањем новог акционара Вилиса Е. Греја, представљеног као „пријатеља нашег народа“. На овој скупштини за председника је именован Јован Милошевић.⁴⁴ У говорима Бјанкинија и Греја посебно је истакнуто задовољство што су оповргнуте лажи које су ширене о Удружењу. По завршетку главне скупштине акционара донета су правила рада.⁴⁵

Иако је наглашен трговачки карактер Удружења, планови оснивача били су амбициознији. Управа се писмом 9. јула 1919. обратила југословенском посланику у Вашингтону Славку Грујићу тражећи подршку српске државе за рад „Америчко-југословенске паробродске компаније“ (American Yugoslav Steamship Company). Ова

42 На састанку акционара фебруара 1919. у надзорни одбор именовани су Лазар В. Шарић, Ристо Шутић, Милан Стошић. И сами акционари овог удружења, они су потврдили уредност његовог пословања. АЈ, 414-5, Извештај са акционарске скупштине Удружења 23. фебруар 1919.

43 На овој скупштини присуствовала су 73 акционара који су били власници 20.450 деоница. АЈ, 414-5, Извештај са главне акционарске скупштине одржане 23. јуна 1919.

44 За секретара је изабран В. Лугоња а за чланове управног одбора именовани су Јован Милошевић, Willis E. Gray, Иван В. Лакић, Лука Р. Грковић. АЈ, 414-5, Извештај са главне акционарске скупштине одржане 23. јуна 1919.

45 Правилима се гарантовао надзор над целокупним пословањем и радом овог акционарског друштва. Предвиђено је одржавање редовних годишњих скупштина акционара, као и издавање потврда о деоницама свим акционарима. Управљање компанијом вршио је управни одбор састављен од пет директора, који су бирани једном годишње гласањем свих акционара. Компанијом су управљали председник, двојица потпредседника. Бирани су и секретар и благајник, који је имао дужност да води рачуна о приходима компаније и о књигама Удружења. Директор је могао у било ком тренутку поднети оставку. АЈ, 414-5, By-Laws, FAYEIC, Adopted by the Directors, 27. 6. 1919.

компанија требало је да пружи подстицај развоју нове југословенске државе тако што би се кроз развој поморске она учинила центром светске трговине, као и туристичким центром. Овај подухват замишљен је знатно амбициозније од већ формираног удружења и требало је да укључи остале словенске народе (Чехе, Пољаке) у Америци. Како је истакнуто у писму посланику, дошао је тренутак да Словени преузму иницијативу и не зависе више од других. Планирана је куповина неколико бродова који би повезали луке у Њујорку, Њу Орлеансу, Јужној Америци са лукама у Краљевини СХС.⁴⁶ По свему судећи, већ основано удружење и нова иницијатива у погледу рада паробродске компаније имали су подршку југословенског посланика. У телеграму упућеном званичном Београду, Грујић је поменуо оба пословна подухвата и изнео мишљење да би се морална подршка могла дати.⁴⁷ Министарство саобраћаја Краљевине СХС дало је подршку за рад Удружења и за паробродско друштво, уз констатацију да ће оба „наћи моралну потпору владе која жели најбољи успех њиховом раду“.⁴⁸ Истог дана када је примљен овај телеграм, посланик Грујић је обавестио Бјанкинија да је југословенска влада подржала организовање паробродског друштва које ће добити „моралну као и сваку другу потребну подршку“.⁴⁹ Нешто уздржаније било је југословенско министарство трговине. Поздрављено је оснивање Удружења уз напомену да држава „не може преузети за оснивање друштва никакву ни моралну ни материјалну гаранцију“.⁵⁰

46 Према иницијаторима новог подухвата, вредност компаније износила би пет милиона долара у акцијама, које је требало понудити грађанима САД-а словенског порекла, али и другима. Поред успостављања поморске везе између Северне и Јужне Америке и Краљевине СХС, планирано је и даље повезивање са Чехословачком и Пољском. Исказана је и намера да се помогне обнова дунавске флоте. АЈ, 414-5, Писмо Управе Удружења посланику у Вашингтону С. Грујићу, 9. јул 1919.

47 Грујић је навео да су Јован Милошевић и Анте Бјанкини основали Удружење и да са Чехословацима преговарају о оснивању Југословенског паробродског друштва за превоз путника и робе између Северне Америке и Краљевине СХС са капиталом од пет милиона долара. Како наводи Грујић, они су од југословенске владе тражили изјаву моралне подршке. АЈ, 414-5, Посланик Грујић – Etranges Belgrade, 22. август 1919.

48 АЈ, 414-5, Телеграм Давидовић – Посланству у Вашингтону, 11. септембар 1919.

49 „the moral as well as other support you need“. АЈ, 414-5, С. Грујић, краљевски посланик у Вашингтону за А. Бјанкинија, 11. септембар 1919. - Славко Грујић је о одлуци југословенске владе обавестио телеграмом и Јована Милошевића. АЈ, 414-5, Телеграм 13. септембар 1919.

50 АЈ, 414-5, А. Н. 10438, 20. септембар 1919.

У тренуцима када је Удружење добило подршку југословенске владе, Јован Милошевић се одлучио на повратак у Краљевину СХС. На седници од 24. јула 1919, он је пренео сва своја права за износ од 125.000 долара у облику акција.⁵¹ Изабрана је нова управа а за председника је именован Анте Бјанкини.⁵² И поред тога чинило се да се читава пословна активност креће у добром смеру. Штавише, 12. септембра 1919. у *Американском Србобрану*, највећем гласилу српских исељеника, објављен је оглас Удружења којим су југословенски исељеници позвани да купе деонице, уз напомену да је већи део акција већ распродат. Заиста, могао се стећи утисак не само да је почетак рада Удружења успешан већ и да су перспективе за будућност одличне. Како су представници овог пословног друштва навели, већ се приступило куповини разне врсте робе која је требало да буде послата у „велику државу Краљевства СХС“. Стога су улагачима гарантовали 8% камате на купљене деонице.⁵³ Поред тога, преко Удружења су већ организоване поједине пошилике робе за Краљевину СХС.⁵⁴

Изневерена очекивања

Упркос амбициозним плановима и истицању умешности водећих људи Удружења, реалност је била нешто другачија. Критикујући позив Анта Бјанкинија да се купују акције овог друштва, аутор под псеудонимом Хајдук Вељко закључио је: „Као да њему и његовом главном ортаку Јовану Милошевићу није доста, што су до сада за своје

51 Према извештају из 1928. године, Милошевић је 1. октобра 1919. већ био у Женеви. АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Радоје Јанковић, конзул у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928.

52 Нову управу су чинили и потпредседници Јово Миљун и Антон Грдина, секретар Иван Цветина, помоћник секретара Миле Ђаковић, благајник Иван Бираић, чланови управе: Симо Врлинић, Сотир Аранђеловић, Х. Кралоуец, Гавро Велебит, Буро Богданић, П. А. Пекић, Адам Тепшић. АЈ, 414-5, 2243, Предмет: Подаци о Првом американском југословенском извозном и увозном друштву са седиштем у Чикагу, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство иностраних послова, 4. мај 1933.

53 Потенцијалним улагачима је поручено: „Не пропустите овако добру прилику, улажите свој новац у Дионице овог подuzeћа, које Вам пружа велику и сигурну добит.“ „Осам по сто гарантира дивиденду“, *Американски Србобран*, 12. 9. 1919, 3.

54 Удружење је организовало слање робе коју су прикупили југословенски исељеници намењене појединцима у Краљевини СХС. Једна таква пошилика изгубљена је након што је брод „Варли“ (Vaarli) изгорео на мору. АЈ, 414-5, Југословенско трговачко друштво, Њујорк за југословенски конзулат у Чикагу, 20. септембар 1921.

Удружење изсићарили, које не напредује, нити рачуна даје.⁵⁵ Сасвим конкретни проблеми јавили су се током 1920. године. Југословенски исељеник Тео (Теодор) Зелен обратио се конзулату у Чикагу септембра 1920. јер је, како је навео, овлашћен од Удружења да набави робу у Америци која би била допремљена у Краљевину СХС. Зелен је успео да прикупи робу у вредности од 4.000 долара, међутим, 18 сандука са робом није стигло на своје коначно одредиште. Покушаји да ступи у везу са члановима Удружења били су неуспешни. Додатну сумњу да се ради о превари изазвао је, по Зелену, долазак једног од оснивача овог друштва Ивана Лакића у Детроит. Ту је Лакић продавао одела по веома ниским ценама па је Зелен изразио бојазан да се радило о одећи која је прикупљена као хуманитарна помоћ народу у старој домовини. Коначно, Зелен је затражио помоћ од југословенског конзула „јер сте само Ви и нико други послати да чувате част Србије и пазите на своје суграђане тј. српски народ“.⁵⁶ На упит југословенског конзула, Бјанкини је крајем 1920. јавио да се 17 сандука са робом налази у Трсту док за један нису могли да нађу адресу.⁵⁷ Да се не ради о изолованом инциденту већ о знатно озбиљнијим проблемима у којима се поменута компанија налазила, потврдиле су жалбе појединаца који су на различите начине били укључени у рад Удружења. Када је Данило Бијелић изразио жељу да прода својих 30 акција, вођство акционарског друштва је у први мах настојало да га од те намере одврати уз обећање велике добити, да би затим престали да му се јављају.⁵⁸ У

55 Аутор је критиковао Бјанкинија који је по повратку из Краљевине СХС уместо да говори о стању у домовини покушавао да прода акције Удружења. У чланку се закључује: „Не може се више 'из потока проливане крви' правити бизнис, јер је и онај Удружења заударо крвљу и знојем уштедња наших овдашњих исељеника.“ АЈ, 414-5, „Приче на Гори“, шере, шере, шере“, без датума.

56 Теодор Зелен, иначе власник компаније Ladies and Gents furnishings, Clothing and Shoes из Тенесија, није се зауставио само на тражењу помоћи од југословенских дипломата. Он је ангажовао и адвокатску фирму из Детроита која је од југословенских власти тражила информације о Удружењу и судбини пошилике. АЈ, 414-5, Писмо Теодора Зелена за Генерални конзулат у Чикагу, 9. септембар 1920; АЈ, 334-466, Писмо адвоката Френка Деја Смита за српски конзулат у Њујорку, 9. септембар 1920.

57 АЈ, 414-5, Анте Бјанкини за Генерални конзулат у Чикагу, 29. децембар 1920.

58 Према речима Бијелића, из Удружења су му поручили: „да се не шалим да их продајем јер да ћу добити те године велику добит“. Поред акција које није успео да уновчи, Бијелић је претрпео штету и приликом слања робе у Краљевину СХС преко овог удружења. Од плаћене робе, 2/3 је недостајало. АЈ, 414-5, Писмо Данила Бијелића за Генерални конзулат у Чикагу, 24. јануар 1922. Поводом овог случаја из Удружења су се правдали да не могу да му надокнаде губитак јер новац за то „није утјеран“ те док се не сакупи 40.000 долара не могу изми-

тренуцима када су ове жалбе упућене југословенским дипломатским представништвима, у исељеничкој јавности већ је било јасно да се Удружење налази у озбиљним тешкоћама и да дешавања око његовог рада попримају јасне обресе преваре. *Американски Србобран* је априла 1921. године писао да су Јован Милошевић и Иван Лакић проузроковали „велике преваре“ у Америци.⁵⁹ Показаће се да је овај амбициозно замишљен пројекат већ у првим месецима свог постојања ушао у поље финансијских махинација и сумњивих трансакција водећих људи Удружења. Како је већ поменуто, тек непунa два месеца од одржавања главне скупштине акционара, иницијатор и председник Удружења напустио је САД. Овај изненадни одлазак није био толико повезан са наставком пословних активности у Краљевини СХС, већ су разлози били знатно озбиљнији. Према извештају конзула Радоја Јанковића, Милошевић је уступио своје акције Удружењу, а за његов рачун је купио робу у вредности од 100.000 долара коју је затим пребацио у Краљевину. Милошевић је, према овом извештају, присвојио 6.000 долара од продаје робе и 3.000 долара Удружења намењених куповини других артикала.⁶⁰ Упркос уверавању малих акционара да Удружење послује добро, управа друштва постала је свесна проневера и проблема непосредно након одласка Милошевића из Америке. Контакт са једном брокерском кућом са којом је он сарађивао, показао је да је бивши председник „проиграо“ на берзи око 40.000 долара новца који је припадао овом извозно-увозном друштву.⁶¹ Прегледом књига компаније утврђено је да су издавани рачуни били без покрића, док су неки рачуни били преплаћени. Поред изгубљеног новца на берзи, још 20.000 долара није имало покриће, а дуг Удружења је износио 15.000 долара. Према подацима југословенског конзула

риту исплате. Наведено је и да се у Сплиту налази сандук са робом са потписом П. Бијелића. АЈ, 414-5, Удружење за Генерални конзулат у Чикагу, 24. април 1922.

59 *Србобран* је писао да је Иван Лакић, „бивши управитељ“ Удружења, основао у Београду акционарско друштво „Ленгер“ са капиталом од милион динара. АЈ, 414-5, О писању Американског Србобрана, 20. април 1921.

60 АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Радоје Јанковић, конзул у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928.

61 Радило се о новцу од продаје акција који су поједини исељеници уплаћивали у виду тзв. *Liberty Bonds* или америчких ратних обвезница. Ове обвезнице биле су похрањене у банци у сефу Удружења и њих је Милошевић искористио за берзанске шпекулације и коначно сав новац изгубио.

у Чикагу, укупна штета износила је 145.000 долара.⁶² Поред учињених проневера, део новца потрошен је у Америци током рада на продаји акција. Скупо су плаћани локали у унутрашњости Америке, део новца је потрошен на режије, док су чланови одбора и агенти који су продавали акције били „прелепо плаћени“.⁶³ Југословенски конзул у Чикагу навео је да је Лакић, иако није имао дозволу Удружења, отворио мењачницу у просторијама овог друштва и слао новац у Краљевину СХС. Према речима конзула Б. Лазаревића, бројни грађани су долазили у конзулат „и жале се да им новац није стигао на место опредељења“.⁶⁴ Сам Милошевић је био ангажован на продаји акција. Пошто су акције продаване по вишој цени од почетно утврђене, он је, како се наводи у више докумената, овај вишак у износу од око 39.000 долара присвојио.⁶⁵ Проблематична је била куповина акција лица која су иницијално учествовала у оснивању Удружења. Наиме, у извештајима са састанака акционара наводи се број издатих и продатих акција. Показаће се да су акције продаване, али да оне нису биле покривене конкретним новцем. Јован Милошевић је, како наводи Бјанкини, узео акције у вредности од 125.000 долара у замену за уношење Агенције у Удружење, али није уплатио никакав новац.⁶⁶ Амерички улагач Греј, који је представљен као богати трговац, био је власник 4.177 акција за које је издао меницу. Накнадно је утврђено да она нема никакву вредност.⁶⁷ Према подацима са којима је располагао адвокат Удружења П. Нелсон, тек 6.362 акције су купљене и

62 АЈ, 414-5, Пов. 338, Генерални конзулат у Чикагу за Краљевско посланство у Вашингтону, 22. новембар 1926.

63 АЈ, 414-5, Пов. 338, Генерални конзулат у Чикагу за Краљевско посланство у Вашингтону, 22. новембар 1926.

64 Исто.

65 АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Радоје Јанковић, конзул у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928. - Адвокат Нелсон помиње износ од 38.650 долара. АЈ, 414-5, Писмо П. Нелсона Михајлу Дучићу, 3. август 1930. О дефициту који је начињен у износу од 39.000 долара говори и сам Јован Милошевић, који је тај дуг признао и као покриће издао меницу, односно уступио половину свог рудника Венчац Ивану Лакићу као представнику Удружења. С друге стране, он је као једног од главних криваца означио Лакића. АЈ, 414-5, Писмо Јована Милошевића адвокату П. Нелсону, 14. јун 1928.

66 АЈ, 414-5, Писмо Анте Бјанкинија краљу Александру I, 1930.

67 За Греја се наводи да је „био као неки берзански експерт“ Удружења а „у ствари тип проблематичан“. АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Радоје Јанковић, конзул у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928.

плаћене стварним новцем у износу од 98.844,91 долара.⁶⁸ Подаци о укупном дугу акционарског друштва према повериоцима и акционарима били су различити услед раније поменутих проблема око начина вођења књига и цене по којој су акције продаване. Према проценама адвоката Нелсона, дуг је износио 180.000 долара.⁶⁹ Сама компанија је, одлуком суда у Чикагу 4. октобра 1926, због неисплаћених такси за повлашћена друштва, престала да постоји „као узаконено тело“. Но, с обзиром на постојање дугова према повериоцима и акционарима, према тумачењу америчких прописа, Удружење се и даље сматрало као постојеће у циљу ликвидирања послова.⁷⁰

У покушају компензације акционара Удружења, његови представници ушли су у простор правне и судске борбе у циљу добијања новца од Милошевића, означеног за главног кривца за пропаст друштва. Заступници Удружења у Краљевини СХС су се мењали од Ивана Лакића, који је и сам био укључен у читаву аферу,⁷¹ преко адвоката Печића из Београда, који је марта 1922. изабран за заступника.⁷² Постигнуто је добијање власништва над половином рудника Венчац као залога за дуг оснивача Јована Милошевића и менице у износу од 38.650 (39.534,32) долара.⁷³ Пуномоћје за заступање интереса Удружења и овлашћење за постизање договора са Јованом Мило-

68 АЈ, 414-5, Писмо адвоката Нелсона Радоју Јанковићу, конзулу у Чикагу, 23. децембар 1927. - М. Митровић наводи да је до јуна 1921. године 918 исељеника уписало укупно 12.716 акција у вредности од 222.390 динара. Митровић, *н. д.*, 365.

69 АЈ, 414-5, Писмо П. Нелсона за Михајла Дучића, 3. август 1930.

70 АЈ, 414-5, Едвард Ј. Хјуз (Edward J. Hughes), канцеларија државног секретара Спрингфилд за Ђорђа Коломбатовића, конзула у Чикагу, 6. децембар 1933; АЈ, 414-5, 6937, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство иностраних послова, 12. децембар 1933.

71 Исте године кад је Милошевић напустио Америку, а пошто су утврђене провере, Иван Лакић се вратио у Краљевину да би, како је навео, вратио новац Удружењу. У својству заступника друштва он је деловао и успео да успостави контролу над рудником у име Удружења. Међутим, овај положај је користио у циљу стицања личне добити. У Краљевину СХС 1920. дошао је и Бјанкини, затим и адвокат Нелсон, кога је Удружење именовало. Спор је убрзо настао и по питању овлашћења за заступање Удружења. Коначно се 30-их година као легални заступник појавио Михаило Дучић. Митровић, *н. д.*, 365–368.

72 Београдски адвокат Печић ће овлашћење које је добио од Удружења препустити свом партнеру Душану Маринковићу. АЈ, 414-5, Писмо П. Нелсона Михајлу Дучићу, 3. август 1930; АЈ, 414-5, Писмо адвоката П. Нелсона адвокату Душану Маринковићу, 23. децембар 1930.

73 АЈ, 414-5, Писмо адвоката П. Нелсона Радоју Јанковићу 23. децембар 1927. - М. Митровић наводи податак да је Милошевић признао дуг од 39.534,32 долара и за то одобрио хипотеку на рудник Венчац. Митровић, *н. д.*, 365–366.

шевићем је 1930. године дато Михаилу Дучићу, пословном човеку из Герија (Индијана).⁷⁴ Међусобне оптужбе за проневеру и присвајање новца од друштва пратиле су читаву деценију покушаје решавања овог питања. Сам Милошевић указивао је на проневеру и махинације Лакића. Адвоката Удружења Нелсона упозорио је да ће се обратити акционарима уколико се Лакићу не одузме пуномоћје. Навео је: „да сам ја као частан и поштен човјек моју недужну обавезу искупио а да онда курјака иза кулиса истерамо на чистину и да нам рачуне положи од онога што је упропашћено од како сам ја Чикаго напустио тако да видимо ко је поштен и ко је лопов“.⁷⁵ Нема доступних података да ли су и на који начин надокнађени губици малих акционара. Југословенски конзул Јанковић је изразио, може се рећи, оправдану сумњу да ће добит бити подељена међу појединцима а да ће обични исељеници остати без ичега.⁷⁶ У сваком случају, споразумом са Милошевићем, Удружење од 1932. постаје власник рудника Венчац, али тиме ово питање није окончано.⁷⁷ Услед појаве бројних заинтересованих актера, сукобљених интереса и манипулација, питање власништва над овим рудником претворило се у дуготрајну правну битку, која је свој епилог добила тек по окончању Другог светског рата, споразумом који су 1958. године постигли нове југословенске власти и потражиоци из Сједињених Америчких Држава.⁷⁸

Удружење и југословенска држава – питање одговорности

Када је југословенски исељеник Милан Ђерисило послао писмо југословенском конзулу, очекујући реакцију југословенских власти и решење за губитак који је претрпео, он је исправно своје

74 Митровић, *н. д.*, 365–368; АЈ, 414-5, Писмо адвоката Нелсона Д. Маринковићу, 23. децембар 1930.

75 АЈ, 414-5, Писмо Јована Милошевића адвокату П. Нелсону, 14. јун 1928.

76 АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство иностраних дела, политички одсек, 21. април 1928.

77 Дучић је извршио поравнање са Милошевићем и Лакићем те је потом Венчац прешао у руке Удружења, што је одобрило југословенско министарство за шуме и руде. АЈ, 414-5, 2243, Предмет: Подаци о Првом Американско Југословенском Извозно Увозном Друштву са седиштем у Чикагу, 4. мај 1933. - Одлуком Министарства трговине и индустрије од 13. марта 1931. одобрено је отварање филијале Удружења у Краљевини Југославији са седиштем у Аранђеловцу под именом Индустрија мрамора „Венчац“ филијала Првог американско југословенског извозно увозног друштва из Чикага. АЈ, 414-5, Бр. 10161, Министарство иностраних послова за Генерални конзулат у Чикагу, 5. октобар 1933.

78 Митровић, *н. д.*, 355–455.

питање упутио представнику југословенске државе.⁷⁹ Наиме, стицао се утисак да је Милошевић у свом раду имао подршку старе домовине. Томе је допринела и сама исељеничка штампа. Како наводи Лука Грковић, један од акционара и руководиоца Удружења, листови попут *Американског Србобрана* и *Српског Дневника* писали су похвално о Милошевићу крајем 1917. године. Исељеницима је саветовано да му буду „на руци у извођењу поверене му државне мисије“.⁸⁰ Његов ауторитет додатно је учвршћен писмима подршке српских и југословенских званичних институција. Како је Грковић истакао, Милошевић је показивао телеграме и писма југословенског посланика Славка Грујића, министара саобраћаја и финансија Краљевине СХС из којих се видела подршка подухвату и деловању овог трговца у Америци. То је коначно довело до „одушевљеног“ прихватања Милошевића код српских исељеника.⁸¹ Стога није чудило створено уверење да је Удружење у ствари државни, а не толико приватни пројекат.

Државни представници су негирали умешаности званичних представника српске и југословенске државе. Тако, на питање М. Ђерисила, да ли ће држава нешто предузети против Јована Милошевића, југословенски конзул је одговорио да га држава није тужила „јер нема за шта да га тужи“ и упутио Ђерисила на нову управу Удружења.⁸² У одговору Т. Зелену истакнуто је да Милошевић „није био, нити је сада, опуномоћен од стране Краљ. Владе ни за ово ни за какав други посао“.⁸³ Одрницање од било какве одговорности државе ипак није било довољно да се стави тачка на то питање. У осврту на аферу везану за Милошевића, Лука Грковић је приметио да се у овом случају не ради само о повраћају новца „већ о угледу и достојанству српског народа у Америци“ јер је Милошевић проневере извршио „као експонент Српског народа и Краљевине Србије...“⁸⁴ Иза ове констатације стајала је јасна намера да се југословенске службе подстакну

79 АЈ, 414-5, Писмо М. Ђерисила Генералном конзулату у Чикагу, 11. март 1922; АЈ, 414-5, Бр. 2295, Вице конзул југословенског конзулата у Чикагу за М. Ђерисила, 10. април 1922.

80 АЈ, 414-5, Писмо Луке Р. Грковића Генералном конзулату у Чикагу, без датума.

81 Исто.

82 АЈ, 414-5, Бр. 2295, Вице конзул Генералног конзулата у Чикагу за М. Ђерисила, 10. април 1922.

83 АЈ, 414-5, Број 3029, Посланик С. Грујић за Генерални конзулат у Чикагу, 2. новембар 1920.

84 Грковић је упутио и на изванредан начин прикривену претњу рекавши да ће се он „као Амерички грађанин“ обратити америчким властима. АЈ, 414-5, Писмо Луке Р. Грковића Генералном конзулату у Чикагу, без датума.

на укључивање у решавање питања оштећених, пошто је и сам Грковић био један од оних који су претрпели новчани губитак. Ипак, и поред уочљивих личних интереса, ова тврдња није била лишена упоришта у реалности. Читав случај је могао озбиљно компромитовати државу, која је правила почетне кораке у покушају спровођења амбициозно замишљене политике која је подразумевала стварање чврсте везе исељеника и старе домовине. Свакако да је поверење у земљу порекла и њене представнике у Америци било од немерљиве важности за остварење циљева исељеничке политике, која је између осталог укључивала развијање културне, економске и политичке сарадње. Врло брзо се показао интерес за оцену места и улоге државе у читавом овом подухвату.⁸⁵ Да је потребно темељније пропитивање њене улоге у читавој афери, постало је јасно када су питања у вези са радом Удружења и учињеним проневерима почела да стижу из Краљевине СХС.⁸⁶ Коначно, већ поменуто писмо објављено у београдској *Политици* читаву аферу је изнело пред очи јавности. Реагујући на ово писмо, Генерална дирекција државних дугова обратила се Министарству иностраних дела. Проблематично је било довођење рада Удружења и самог Јована Милошевића у везу са сакупљањем државног зајма у Америци, како је наведено у писму исељеника Петра Самарџића.⁸⁷ Према мишљењу Генералне дирекције Државног правобранилаштва, у случају одговорности, држава је била у обавези да надокнади губитке појединцима било враћањем новца или давањем обвезница на уплаћене суме новца. У том случају, држава је могла да тражи од Милошевића надокнаду а није се искључивала ни његова кривична одговорност. Уколико су учињене активности биле везане за рад приватне агенције, држава не би сносила одговорност „сем

85 Реагујући на писање *Американског Србобрана* о преварама које су учинили Јован Милошевић и Иван Лакић, Министарство унутрашњих дела Краљевине СХС је од Посланства у Вашингтону априла 1921. тражило информације о њима ради провере. АЈ, 414-5, 20. април 1921.

86 Трговачка банка из Требиња упутила је питање Генералном конзулату у Чикагу, септембра 1926, о раду Удружења, пошто су поједини чланови коморе били власници деоница овог друштва. Вест о пропасти Удружења навела је акционаре да поставе питање Комори да ли је то истина. АЈ, 414-5, Трговачко обртничка комора БиХ за Генерални конзулат у Чикагу, 7. септембар 1926.

87 Краљевина СХС расписала је средином 1921. године зајам у износу од 500 милиона динара са роком отплате од 50 година уз седам процената годишње камате. Зајам је намењен обнови саобраћајне инфраструктуре. АЈ, Краљевско посланство у Вашингтону (371), фасцикла 59, Пов. бр. 9753, Никола Пашић за Краљевско посланство у Вашингтону 18. август 1921.

ако она није јамчила за Друштво⁸⁸. Од југословенских дипломата се очекивало разјашњење овог случаја. Југословенски конзул у Чикагу Радоје Јанковић је покренуо истрагу 1927. године контактирајући лица која су била укључена у рад Удружења. Непобитно је утврђено да је Милошевић по доласку у САД постављен на чело Краљевске повлашћене трговачке агенције. Међутим, проблематична је била његова веза са југословенским званичним институцијама. Јанковић наводи писма и телеграме којима је дата морална подршка читавом подухвату. Посебно штетном оцењена је подршка Министарства саобраћаја из 1919. године. На то да је несумњиво неки облик званичне подршке постојао, упућивали су подаци о субвенцијама које је југословенска држава давала Милошевићу. Шефови агенција имали су, према правилнику о раду ових тела, право на државне субвенције које су исплаћиване тромесечно. У складу са тим, Министарство иностраних послова Краљевине СХС одобрило је 1919. субвенцију Милошевићу у износу од 600 долара, док је Министарство финансија наложило Посланству у Вашингтону да му исплати 513 долара.⁸⁹ Оно што је и самог Јанковића збуњивало, а што је у сваком случају могло указати и на потенцијалне коруптивне радње, био је податак да је и након повратка Милошевића у земљу и сазнања о потенцијалним злоупотребама настављено са исплатом субвенција. Према Јанковићу, југословенски конзулат у Њујорку јавио је конзулату у Чикагу 31. августа 1920. „да је преко Отоманске банке у Паризу послато 600 долара субвенције Трговачкој агенцији у Чикагу за месеце Јун, Јул и Август, а за рачун Министарства Трговине“.⁹⁰ Ова агенција је решењем Министарства трговине и индустрије укинута 29. октобра 1920.⁹¹ Чак и без ових података било је јасно да извесна, макар и посредна, одговорност државе постоји. Како је М. Ђаковић из Српског

88 АЈ, 414-5, Д.Бр. 13596, Министарство финансија за Министарство иностраних дела, 24. август 1927.

89 АЈ, 414-5, Краљевско посланство у Вашингтону за Р. Јанковића, генералног конзула у Чикагу, 9. јануар 1928.

90 АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Радоје Јанковић, конзул у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928.

91 Решење о укидању субвенција појединим агенцијама, укључујући и оне у Чикагу и Њујорку, донето је 23. јула 1920. године. АЈ, 334-494, Бр. 8049, Министарство трговине и индустрије за Министарство иностраних дела, 29. јул 1920. Како се наводи државна субвенција је престала 30. јула 1919. када је Ј. Милошевићу одобрено одсуство без субвенције. АЈ, 334-494, Бр. 9777, Министарство трговине и индустрије за Министарство иностраних дела, 6. новембар 1920.

друштва Слога напоменуо, активности Милошевића биле су јавне, као и његова уверавања да има подршку највиших власти Краљевине СХС. Ђаковић закључује: „ваљда би га неко био зауставио кад би то било лажно“.⁹²

Упркос несумњивим везама Милошевића и српске односно југословенске државе, ипак је утврђено да она није званично стајала иза оснивања Удружења, као и да Милошевић није наступао приликом оснивања овог акционарског друштва са позиције званичног представника Краљевине Србије тј. Краљевине СХС. Одобрење за оснивање Удружења је дато,⁹³ али уз ограду да се такви подухвати имају сматрати приватним.⁹⁴ Закључено је стога да југословенска држава није имала никакве материјалне обавезе према акционарима. Штавише, чак и идеја да се изврши извесна компензација исељеницима који су изгубили новац држала се штетном. Ипак, није се могао избећи утисак да су извесне обавезе државе постојале. Југословенски конзул у Чикагу је сматрао: „Држава није дужна да врати накнаду оштећенима, али је морално обавезна да преваранте, који су јој стално под руком, сместа ухапси и поведе кривичну истрагу над њима и њином имовином у корист оштећених исељеника.“⁹⁵ Односно, држава законски „апсолутно не одговара“, али је „морално одговорна према оштећенима“.⁹⁶ Законско аболирање државе било је лако доказати, но много је теже било избрисати постојећу перцепцију о њеној одговорности која је постојала унутар исељеничке заједнице. И деценију после оснивања Удружења, у покушају да укључе званичне органе у процес надокнаде штете, Анте Бјанкини и Иван Цветина, као представници Удружења, послужили су се аргументом о повезаности Милошевићевог рада и југословенске државе. У писму краљу Александру I наглашено је да се Милошевић представљао као „да он има препоруку и потпору Југословенске владе“. То су документовали те-

92 АЈ, 414-5, Миле Ђаковић за Р. Јанковића, 10. децембар 1927.

93 АС, МИД, Пс, Вш, 1918, ф. 1, Но 4243, Телеграм упућен са Крфа 7/20. октобар 1918.

94 Члан 11 Правилника о трговинским агенцијама прописује: „Поред посредних комисионарских послова шефови агенција могу радити и за свој рачун све трговачке послове, подвргавајући се, у том погледу законима државе у којој су настањени“. АЈ, 334-497, Министарство народне привреде - Правилник о повлашћеним трговинским агенцијама у иностранству, Крф 1918.

95 АЈ, 414-5, Генерални конзулат у Чикагу за Министарство иностраних дела, 9. јул 1928.

96 АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Радоје Јанковић, конзул у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928.

леграмима југословенских званичника у којима је дата подршка раду акционарског друштва. Пропашћу Удружења „много је дискредитовано име и поверење југословенског народа у овој земљи код америчких пословних људи који су имали везу са овом Корпорацијом“. Компензација и кажњавање одговорних, истицали су, подигли би углед југословенске државе и тренутног режима и код исељеника и код америчког пословног света.⁹⁷ Југословенске дипломате у Америци такође су биле свесне лоших последица ове афере. Оцењено је да је Краљевина „изгубила доста кредита у очима исељеничким“.⁹⁸ На истом трагу било је и размишљање Михајла Дучића, који је сматрао да је „нежно да Влада предузме мере да једном ову аферу ликвидира ако мисли да рачуна на икакву потпору Југословена из Америке“.⁹⁹ Ипак, до укључивања државе као активне стране у спору није дошло а читаво питање је задржало карактер приватно-правног случаја који је у том смислу тражио судски епилог.

Закључак

Догађаји везани за рад Удружења, временски и просторно ограничени, никако нису могли унапредити односе државе и исељеника на америчком континенту у међуратном периоду. Ови односи били су одређени комплексним преплитањима различитих фактора, политичког, економског, националног карактера. Ипак, и у тако сложену мозаику, ова епизода оставила је одређене последице. Појачан је опрез југословенске државе у покушајима јачања економског присуства на простору Америке. Свест о потреби економског повезивања била је присутна, а током међуратног периода начињени су

97 АЈ, 414-5, Писмо Анте Ђанкинија и Ивана Цветине краљу Александру I, 7. август 1930.

98 АЈ, 414-5, Пов. бр. 36, Радоје Јанковић, конзул у Чикагу за Министарство иностраних дела - политичко одељење, 21. април 1928.

99 Дучић је, за разлику од ранијих заступника, имао контакте са високим државним службеницима и занимљиво је његово сведочење у погледу спремности државе да пружи помоћ у решавању овог питања. И поред чињенице да су југословенски званичници од самог почетка негирали било какву улогу званичне државе у поменутој афери, Дучић наводи да у разговорима са члановима владе КЈ „они сви траже да им се поднесу икакви докази за одговорност Владе да би имали неку исприку да нам помогну“. АЈ, 414-5, Писмо М. Дучића П. Нелсону, 23. децембар 1930. Годину дана касније Дучић је приметио да се од југословенске владе не може очекивати помоћ због економске кризе, односно: „They have no funds and they are cutting down expenses.“ АЈ, 414-5, Писмо М. Дучића П. Нелсону, 8. април 1931.

извесни покушаји успостављања интензивније економске сарадње са америчким простором. Ни концепт оснивања привредних агенција није у потпуности напуштен. У жеку афере око Удружења, југословенске власти дале су сагласност да се оснује једна таква агенција у Сан Франциску.¹⁰⁰ Међутим, поуке прошлих времена нису игнорисане. Како је једном приликом истакнуто, „искуство стечено нарочито са повлашћеном агенцијом у Чикагу и са радом њеног бившег титулара показује нам да држава треба пажљиво да избегава стварање утиска код овдашњег света да шеф агенције ради као званично лице“.¹⁰¹ Пропаст Удружења, иако није кључно утицала на то, свакако је допринела slabим учинцима у мобилизацији исељеника за пројекат подизања државног зајма 1921. године. Југословенске дипломате у Сан Франциску образлагале су мала очекивања од уписа државног зајма међу исељеницима у Калифорнији речима да „из искуства, скупо плаћеног, нема поверења у америчко-наше фирме“.¹⁰² С друге стране, упркос истинском неуспеху, не само на пољу привредне делатности већ и у озбиљном нарушавању поверења исељеника у државу порекла, подухват који је предводио Јован Милошевић а који је укључио лица са обе стране океана, ипак је у контексту анализе односа југословенске државе и исељеника и транснационалних односа имао и нека позитивна својства. Био је то покушај стварања једног привредног субјекта који се заснивао на сарадњи са исељеничком популацијом и на тај начин у пракси је примењена идеја о јединству које би се трансферисало из емотивног и идеолошког у практично и прагматично. Подухват се заснивао на јасно уоченим интересима, користио је постојећа знања, ослањао се на предности које је нудила језичка, народна, културна блискост, на препознавање економских потреба и могућности за њихову реализацију. Такође, јасно је манифестована могућност употребе исељеничког својства не као мане или недостатка, већ као капитала и предности у личној или афирмацији

100 АЈ, 334-494, Бр. 10511, Министарство трговине и индустрије за Министарство иностраних дела, 21. децембар 1920.

101 АЈ, 334-494, Абр. 730, 30. март 1922. - На молбу браће Момчиловић да отворе трговачку агенцију у Ст. Луису југословенски конзулат у Чикагу навео је да је агенција Ј. Милошевића „оставила у нашем народу тако рђав глас да би се на отварање нове агенције, под управом овдашњих људи, гледало са сумњом.“ АЈ, 334-494, П. Број 498, Краљевско посланство у Вашингтону за Министарство спољних послова, 14. новембар 1921.

102 АЈ, 371-59, П.Бр. 5996, Конзулат из Сан Франциска за Краљевско посланство у Вашингтону, 31. август 1921.

заједнице. Није се излазило у сусрет непосредним потребама које су се јавиле после рата (продаја паробродских карата или промена валута) већ се радило о амбициозном пословном кораку који се истицао по дугорочним плановима и ширини предузетништва. Покушај није успео, очекивања нису реализована а негативне последице, бар у непосредном временском периоду, превазишле су оквире једног пословног неуспеха. Иако то није била намера иницијатора, ипак су реализовани неки облици повезивања. Посредно, остварена је економска веза између Сједињених Држава и Краљевине, истина не на онај начин на који су оснивачи Удружења желели, а свакако не онако како су представници југословенске државе перципирали ову сарадњу. Стављањем рудника Венчац као залога за изгубљен новац амерички држављани југословенског порекла, у једном ограниченом периоду, постали су део привредног живота југословенске државе.

Резиме

Иницијативом Јована Милошевића, српског трговца, власника рудника Венчац и шефа Краљевске српске трговинске агенције у Чикагу, 1918. године основано је Прво Американско-Југословенско извозно-увозно удружење у Чикагу. Пословни подухват који је укључио лица из Краљевине Србије и појединце из редова југословенске исељеничке заједнице имао је за циљ поспешивање привредне сарадње између српске, односно југословенске државе и Сједињених Америчких Држава. Амбициозно замишљен подухват убрзо се суочио са низом тешкоћа које су довеле у питање улоге малих акционара, али и опстанак самог удружења. Услед низа пропуста у руковању капиталом овог друштва, као и проневера које је учинило вођство Удружења, не само што се нису реализовали примарни пословни планови већ се друштво нашло у великим новчаним дуговима. Југословенска држава постала је део укупне афере због чињенице да је Милошевић био шеф државне агенције. Такође, пропаганда челника Удружења и неспретне изјаве југословенских званичника створили су уверење у исељеничкој јавности да се ради о подухвату иза кога стоји српска односно југословенска држава. Питања исплате дугова и оцене одговорности првог председника удружења Јована Милошевића, затим и проблематизовање стварне одговорности југословенске државе добијају примарно место у покушајима изналажења решења за регулисање новчаних потраживања заинтересованих

странака. Накнада је извршена тако што су законски представници Удружења из Сједињених Држава преузели контролу над рудником Венчац код Аранђеловца. Ипак, услед континуираних оспоравања права власништва, ово питање епилог је добило тек 1958. године. Југословенска држава негирала је било какву одговорност према улагачима, али је њен углед код исељеничке јавности нарушен. С друге стране, и поред пропасти планираног пословног подухвата, овај догађај увео је, макар и невољно, југословенско исељеништво у оквиру правног и пословног живота југословенске државе.

Sources and literature

- Arhiv Jugoslavije: Fond 414, Generalni konzulat u Čikagu; Fond 334, Ministarstvo spoljnih poslova, konzularno-privredno odeljenje; Fond 371, Kraljevsko poslanstvo u Vašingtonu.
- Državni arhiv Srbije. Fond MID, Ps, VŠ, Poslanstvo u Vašingtonu.
- Aleksić, Vesna. „Mission impossible of American Experts in Serbia 1919–1920“. *125th Anniversary of Diplomatic Relations between the USA and Serbia*, ed. Ljubinka Trgovčević, 103–119. Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Political Sciences, 2008.
- Aleksić, Vesna. „Ameriška tehniška misija v Kraljevini SHS 1919–1920“. *Prispevki za Novejšo Zgodovino* 1/2008, 29–42.
- Lozanić Frotingam, Jelena. *Dobrotvorna misija za Srbiju u I svetskom ratu. Pisma iz Amerike i Kanade 1915–1920. godine*. Beograd: Udruženje nosilaca Albanske spomenice, 1970. (Cyrillic)
- Mitrović, Momčilo. „Razvoj rudnika Venčac 1881–1981. Majdan na Venčacu“. *Tokovi revolucije* 1/1984, 355–455.
- Mitrović, Momčilo. *Venčac: 1881–1981*. Aranđelovac: Samoupravna interesna zajednica kulture opštine, 1985. (Cyrillic)
- Ostojić Fejić, Ubavka. *Sjedinjene Američke Države i Srbija 1914–1918*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994.
- Popović Filipović, Slavica. *Iz postojbine Javora. Kanadsko-britanska medicinska i humanitarna pomoć Srbiji u Prvom svetskom ratu*. Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 2013.
- Purić, Božidar. *Biografija Bože Rankovića: doprinos istoriji srpskog iseljeništva u Severnoj Americi*. Minhen: (s. n.), 1963. (Cyrillic)
- *Politika* (Beograd) (Cyrillic)
- *Amerikanski Srbobran* (Pitsburg)

SUMMARY

Vesna Đikanović

„WHERE IS THE MONEY?“ ON AN ATTEMPT TO ESTABLISH ECONOMIC CO-OPERATION BETWEEN THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE KINGDOM OF SCS

ABSTRACT: This paper examines the founding and operation of the First American-Yugoslav Export-Import Association in Chicago. As a private initiative of individuals from the Kingdom of Serbia and Yugoslav immigrants in the United States, the Association was founded with the aim of establishing economic ties between the Serbian and then the Yugoslav state and the USA. The subject of analysis is the emergence of new tendencies in the perception of economic development, the significance and scope of personal initiative, economic pragmatism and ideological content that accompanied the emergence of the Association, challenges in its operation, and the position of the Serbian/Yugoslav state in the process of formation and operation of this joint stock company. The research is based on archival material stored in the Archives of Yugoslavia and the State Archives of Serbia, periodicals and monographs

KEYWORDS: First American-Yugoslav Export-Import Corporation, Jovan Milošević, immigrants, Mine Venčac, United States of America, Kingdom of Serbia, Yugoslav state

The First American-Yugoslav Export-Import Association was founded in Chicago in 1918 at the initiative of Jovan Milošević, a Serbian merchant, owner of the Venčac mine and head of the Chicago-based Royal Serbian Trade Agency. The business venture, which included individuals from the Kingdom of Serbia and the Yugoslav immigrant community, aimed to promote economic cooperation between the Serbian and Yugoslav state and the United States. The ambitious venture soon ran into a series of difficulties that threatened the position of small shareholders, but also the survival of the Association itself. Because of a series of errors in handling the company's capital, as well as embezzlement by the Association's leadership, not only were primary business plans not realized, but the company found itself in serious financial trouble. The Yugoslav gov-

ernment was dragged into the affair due to the fact that Milošević was the head of a state agency. Also, propaganda efforts by the Association's leadership and the ill-contrived statements of Yugoslav officials created a belief among the immigrant community that this undertaking was backed by the Serbian or Yugoslav state. Questions of debt repayment and assigning responsibility to the first head of the association, Jovan Milošević, and subsequent problematization of the actual responsibility of the Yugoslav state became central in attempts to settle the monetary claims of the interested parties. The settlement was reached by representatives of the Association from the United States taking over the Venčac mine near Aranđelovac. However, because of continuous property disputes, this problem was settled only in 1958. The Yugoslav state denied having any obligations to investors, but its reputation in the immigrant community was damaged. On the other hand, despite the failure of the planned business venture, this event drew Yugoslav immigrants, even if unwillingly, into the legal and business framework of the Yugoslav state.